

ASPECTE ALE FUNCȚIEI POETICE ÎN LITERATURĂ ȘI JURNALISM

drd. Marius Țuca*

Funcția poetică este o importantă sursă a creativității chiar și în mesajele jurnalistice, în ciuda faptului că scopul dominant al comunicării mediatice este cel informativ. În funcție de situație, stil, autor și scop al mesajului funcția poetică poate căpăta caracter dominant, iar concretizarea ei în mesaj este integrală și continuă, spre deosebire de folosirea funcției poetice ca element secundar, ceea ce determină automat o concretizare parțială și discontinuă. Sunt două ipostaze definitorii pentru relația dintre mesajele literare și cele jurnalistice. Dacă în cazul literaturii funcția poetică este esențială, mesajul literar neputând exista în afara acestui cadru, în jurnalism funcția poetică este dispensabilă, facultativă, dominantă în stilul media fiind funcțiile conativă și fatică. Apariția funcției poetice sau chiar transformarea ei în funcție dominantă în mesajele jurnalistice se datorează în special nevoii de adaptare la un anumit gen publicistic. De exemplu, reportajul va face mult mai des apel la funcția poetică decât o știre sau o banală relatare, însă chiar și așa rămâne la latitudinea jurnalistului dacă transmite mesajul în formă seacă sau apelează la hainele metaforice. Caracterul narativ-referențial al textelor de presă, susține Luminița Roșca¹ a constituit baza devoltării unei direcții de cercetare noi a mass-media: naratologia mediatică. Aceasta consideră discursul promovat de mass-media identic cu discursul narativ (ca structură, expresie și funcționalitate) și analizează structurile narative, funcțiile și construcțiile acestuia. Așadar, între elementele de literaritate ce pot fi identificate în textele jurnalistice, un rol privilegiat îl are narativitatea.

Una dintre cele mai simple metode de identificare a literarității în jurnalism, dar și invers, este de a apela la textele scriitorilor jurnaliști. Iar cultura română este plină de astfel de exemple. Mihai Eminescu, I.L. Caragiale, Ioan Slavici, Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi, F. Brunea-Fox, N.D. Cocea, Alexandru Sahia, Octavian Paler, Mircea Dinescu sau Cristian Tudor Popescu demonstrează că literatura a avut o relație strânsă cu presa. Indiferent dacă este vorba despre jurnaliști care au pătruns și în literatură sau, invers, scriitori care au activat și în presă, o analiză a textelor celor enumerați poate demonstra că experiența și automatismele căpătate într-unul dintre domenii se transferă cu lejeritate în celălalt. Adică textul jurnalist al unui scriitor consacrat va conține multiple elemente de

* Universitatea Dunărea de Jos, Galați

¹ Luminița Roșca, *Producția textului jurnalistice*, Iași, Polirom, 2004, p. 107

literaritate, la fel cum produsul literar al unui jurnalist poate căpăta măcar unul dintre multiplele accente specifice îndeletnicirii de bază.

O altă formă prin care putem demonstra relația dintre literatură și jurnalism este prezența ziaristului ca personaj al unor producții literare și, în sens invers, apariția unor interviuri sau relatări cu și despre scriitori consacrați sau cu și despre diverse persoane publice pe baza cărora au fost construite unele personaje literare. În prima situație îi putem aminti pe Rică Venturiano, „studinte în drept și publicist”, din *O noapte furtunoasă* de I.L. Caragiale, Gelu Ruscanu din *Jocul ielelor* de Camil Petrescu sau Alexandru Andronic din *Ultima oră* de Mihail Sebastian.

Intertextualitatea este, de asemenea, o altă posibilitate prin care putem evidenția legătura dintre cele două domenii ale scrisului. Întemeietorul dadaismului, Tristan Tzara, apelează la presă ca materie primă pentru crearea unui text poetic, în manifestul intitulat *Pentru a face o poezie dadaistă*:

„Luați un ziar.

Luați o pereche de foarfeci,

Alegeți din ziar un articol care să aibă lungimea pe care vreți să o dați poeziei voastre.

Decupați articolul.

Tăiați cu grijă toate cuvintele care formează respectivul articol și puneți toate cuvintele într-un săculeț.

Agitați-l încetișor.

Scoateți cuvintele unul după altul, depunându-le în ordinea în care le veți extrage.

Copiați-le conștiincios.

Poezia vă va semăna.

Și iată-vă un scriitor înfinit de original și înzestrat cu o sensibilitate încntătoare, deși, se înțelege, neînțeleasă de oamenii vulgari”.

Tehnica aceasta, denumită colaj, nu este însă exclusiv jurnalistică, ci aparține și altor arte, iar exemplul cel mai la îndemână este pictura. Pablo Picasso de exemplu, dar și mulți alți pictori din primele decenii ale secolului al XX-lea au folosit în lucrările lor diverse obiecte sau fragmente de obiecte, inclusiv fragmente de ziar, fără funcție poetică, în încercarea de a demonstra că sursa artei poate fi orice element banal din realitatea înconjurătoare. Colajul, ca una dintre variantele intertextualității poate fi desoperit în piesele lui Caragiale (deși este vorba doar despre articole de presă citite și comentate de personaje precum Nae Ipingescu și Jupân Dumitrache sau Conu Leonida) sau în romanul *Moromeții* al lui Marin Preda. Dar în cele două situații nu se poate vorbi despre intertextualitate ca tehnică de construcție a producției literare asumată, așa cum se întâmplă de exemplu în romanul *Paralela 42* al lui John Dos Passos, construit prin introducerea între episoadele ficționale a o serie de decupaje din presă, tocmai în ideea de a da autenticitate sau chiar veridicitate textului. În sens invers, există nenumărate situații în care jurnaliștii recurg la citate din opere literare sau la titluri de text jurnalistic identice sau similare cu titluri de opere literare.

Textul literar poate folosi drept punct de plecare pentru realizarea, indiferent care ar fi motivul, unui text jurnalistic. O face Umberto Eco², care dă un exemplu de *limerick* (specie literară satirică în versuri) al lui Edward Lear, pe care apoi îl transcrie în stil jurnalistic. Textul poetic:

*„A fost odată un moș în Peru
căruia baba îi făcea tocană;
dar s-a întâmplat că a greșit
și-n cratiță ea l-a gătit
pe bietu-i moșneag din Peru”.*

Transcrierea jurnalistică a textului, propusă de Eco:

„Lima, 17 martie. Ieri, Alvaro Gonzales, de 41 de ani, cu 2 copii, funcționar la Peruvian Chemical Bank, a fost fiert din greșeală de soția sa, Lolita Sanchez de Medinaceli, în timp ce pregătea o mâncare tipic locală”.

Calea inversă, de la informație la text poetic a fost și ea parcursă, unul dintre exemplele elocvente fiind al poetului Șerban Foarță, care a publicat o serie de texte în revista „Orizont”, care au ca punct de plecare știri apărute în cadrul rubricii „Cronica neagră” din ziarul „Adevărul”.

O știre de pe data de 3 februarie 1997, purtnd titlul *Adusă la exasperare, Aurica Dobre i-a tăiat bărbatului capul cu o secure* a fost transformată în poem. Iată textul știrii:

„Parchetul de pe lângă Tribunalul județului Gorj a emis mandat de cercetare în stare de arest Auricăi Dobre, în vârstă de 40 de ani, din comuna Telești, pentru săvârșirea infracțiunii de omor deosebit de grav, victimă fiind soțul său, Dobre Rican, de 43 de ani. S-a dovedit că, în ultima noapte din luna ianuarie, între cei doi soți a avut loc o discuție contradictorie. Unul din motivele care a iscat-o a fost și acela că Aurica Dobre, muncitoare, trudea din greu pentru întreținerea casei, iar soțul, cunoscut cu antecedente penale, nu avea nici o ocupație. Înfuriată, aceasta a pus mâna pe o secure și i-a despiciat capul, omorându-l”.

Potrivit unei practici jurnaliste, structura știrii inversează cronologia: *efectul* (adică arestarea făptașei pentru infracțiunea de omor deosebit de grav) precedă *cauza* (discuția contradictorie dintre soți, terminată cu omorul). Partea întâi a textului, accentuat expozitivă, cuprinde o serie de formule specifice limbajului juridic: *Parchetul de pe lângă Tribunalul județului Gorj, a emis mandat de cercetare în stare de arest, pentru săvârșirea infracțiunii de omor deosebit de grav*. Partea doua este predominant narativă, în structura ei intrând componente specifice: precizarea momentului (*în ultima noapte din luna ianuarie*), evocarea faptelor (*discuția contradictorie și omorul: a pus mâna pe o secure și i-a despiciat capul, omorându-l*) și prezentarea protagoniștilor, adică a făptașei: *Aurica Dobre*,

² Umberto Eco, *Șase plimbări prin pădurea narativă*, Constanța, Pontica, 1997, p. 47

muncitoare care trudea din greu pentru întreținerea casei și a victimei: soțul, cunoscut cu antecedente penale, care nu avea nici o ocupație.

În schimb, Șerban Foarță alege, ca punct de plecare, partea narativă, opțiune deloc întâmplătoare, căci tocmai această parte relatează faptele în sine, fapte ieșite din comun și capabile, prin aceasta, să atragă atenția asupra lor. Iată textul:

Cronica neagră, „Adevărul”, 3 II 97

*„Cuadragenară, Aurica Dobre
Din Gorj domiciliată în comuna
Telești, în cea din urmă zi din luna
Ianuarie,-n ciuda vieții sale sobre*

*De-albină, care ține pe bărba-su,
Un trântor cu dosar penal,-când dânsul
Începe s-o înjure, cu tot plânsul
Muieri-sii, și scuipe în obrazu’*

*Acesteia, vorbind tot mai aiurea
Din cauza consumului, pesemne,
Ea, amintindu-și-l pe Strmbă-Lemne,
Îi crapă-n două capul, cu securea”³.*

Titlul este înlocuit de trimiterea intertextuală (*Cronica neagră, „Adevărul”, 3 II 97*), prin care se obține un dublu efect. În primul rând, prin formula „Cronica neagră”, cititorul este avertizat că se află în fața unor dezvăluiri macabre și, în al doilea rând, menționarea exactă a ziarului și a datei de apariție constituie, de fapt, o autentificare a valorii de adevăr. Cu toate acestea, legătura cu textul publicistic este destul de fragilă, numai începutul și sfârșitul textului poetic oferind elemente comune: „cuadragenară, Aurica Dobre/din Gorj domiciliată în comuna/Telești, în cea din urmă zi din luna/ianuarie [...]” și „[...] îi crapă-n două capul, cu securea”. Faptele par să prezinte interes minor pentru poet, care insistă asupra unor presupuse elemente care ar fi putut duce la deznodământul tragic prezentat în știre, astfel încât ficționalul ajunge să domine textul. Însă poeticitatea nu se obține doar din adăugarea ficționalului. Limbajul publicistic și cel juridic sunt înlocuite cu cuvinte și expresii populare, în deplin acord cu statutul „personajelor”: *brăba-su, trntor, muiiri-sii, obrazu’, vorbind tot mai aiurea, pesemne*. La acestea se mai adaugă și o serie de figuri de stil: epitete (*viață sobră, vorbind tot mai aiurea*), metafore antitetice (opозиția dintre *făptașă* și *victimă*, este convertită în opозиția *albină* vs *trntor*) și aliterații (*începe s-o înjure, din cauza consumului, îi crapă-n două capul*). Însă cea mai evidentă cale de distanțare a textului poetic de cel publicistic este însă organizarea prozodică, printr-o succesiune de trei catrene, strict rimate și ritmate.

³ *Cronica neagră*, în „Adevărul”, 3 II 97, „Orizont”, IX, 1997, nr. 4, p. 3

Rigoarea prozodică contrastează nu cu textul poetic, ci cu cel publicistic, pe care cel poetic îl evocă în permanență.

Gerard Genette⁴ constată că „procedeele de ficționalizare s-au răspândit de câteva decenii încoace în anumite forme de povestiri factuale, precum reportajul ori ancheta jurnalistică”. S-a deschis, astfel, o nouă direcție de cercetare, anume aceea a naratologiei mediatică. De pildă, Marc Lits, profesor la departamentul de comunicare a Universității Catolice din Louvain, afirmă că povestirea în presă poate fi studiată în trei modalități diferite:

A) considerând povestirea formată dintr-o succesiune de articole consacrate aceluiași eveniment;

B) comparând povestirile aceluiași eveniment, în ziare diferite;

C) reținând un singur articol, pentru a încerca să descriem funcționarea lecturii curente a unei povestiri în presă.

Cercetările au dovedit că povestirea de presă are o structură identică cu a oricărui alt tip de narațiune (personajul, tipul narațiunii și descrierea). De exemplu, relatarea unui fapt divers răspunde nevoii marelui public de a evada din cotidian într-un univers conceput în general după modelul oferit de lumea ficțiunii.

Résumé

Les pages suivantes représentent une approche interdisciplinaire entre la littérature et le journalisme où l'on analyse comment les deux se sont influencés et ont emprunté des méthodes et des procédés l'un de l'autre. La fonction poétique, le collage, l'intertextualité sont de mise au cours de cette analyse à travers des exemples bien choisis.

Mots-clé: journalisme littéraire, littérature reportage, fonction poétique, étude interdisciplinaire, collage littéraire

⁴ Gerard, Genette, *Introducere în arhitext*, București, Univers, 1994, p. 157